

Иван Илић, асистент
Правни факултет Универзитета у Нишу

ПРЕТПОСТАВКА НЕВИНОСТИ ОКРИВЉЕНОГ И ПРАВО НА ЈАВНО ИНФОРМИСАЊЕ

Апстракт: *Покретањем кривичног поступка неминовно се задире у основна људска права и слободе окривљеног. Са једне стране, настоји се остварити захтев државе за кажњавање извршиоца кривичног дела. Са друге стране стоји захтев за поштовање основних права човека. Као резултат двеју поменутих тежњи, настала је претпоставка невиности окривљеног. Она представља исходите настојања за хуманизацијом положаја окривљеног у кривичном поступку, у односу на инквизициони поступак. Интенција је да се ограничења основних права човека сведу на најмању, разумну меру, у време када још није са истинитошћу утврђена кривица окривљеног. Право окривљеног да се сматра невиним, док се његова кривица не докаже правноснажном судском одлуком, садржано је у најважнијим међународним и домаћим документима. Оно обухвата и захтев за поштовањем ове презумпције, од стране државних органа, органа локалне самоуправе и средстава јавног информисања, током вођења кривичног поступка. Како је претпоставка невиности у тесној вези са опитим постулатом правичности, она је један од стандарда који скупа творе право на правично суђење. Но, право на информисање јавности и слобода медија представљају, такође, важне тековине демократског друштва. Аутор се у раду бави међународном и домаћом регулативом, у вези са претпоставком невиности и правом на јавно информисање. Поред тога, предмет пажње аутора је и пракса Европског суда за људска права у вези са (не)поштовањем претпоставке невиности од стране медија. Анализирана је, такође, и легислатива других држава, са основним циљем изналажења могућности усклађивања ових двају, у бити контрадикторних захтева, за поштовањем претпоставке невиности, са једне, и права на јавно информисање, са друге стране.*

Кључне речи: *претпоставка невиности, слобода медија, право на информисање, независност судства.*

ПОЈАМ И ПРАВНА ПРИРОДА ПРЕТПОСТАВКЕ НЕВИНОСТИ

Покретање кривичног поступка неминовно доводи до дерогације основних људских права и слобода окривљеног. Са друге стране, настоји се остварити захтев државе за кажњавање извршиоца кривичног дела, у ефикасно спроведеном кривичном поступку. На тасу између тежње ефикасне заштите друштва од криминалитета и заштите права грађана нормативним ограничењима државних органа, налази се претпоставка невиности окривљеног. Имајући у виду да је кривични поступак „сеизмограф“ развоја људских права у једном друштву, инсистирање на презумпцији невиности добија на значају. Она представља исходиште настојања за хуманизацијом положаја окривљеног у кривичном поступку, у односу на некадашњи инквизициони поступак. Интенција је да се ограничења основних права човека сведу на најмању, разумну меру, у време када још није са истинитошћу утврђена кривица окривљеног.

Суштина претпоставке невиности, као једне од значајнијих тековина правне државе и демократског друштва, најчешће се изражава правилом да се свако сматра невиним, и да га нико не може сматрати кривим, док се правноснажном судском одлуком од стране надлежног суда не утврди његова кривица¹. У погледу правне природе претпоставке невиности, у теорији постоје значајна размимоилажења. Једно од схватања је да представља основно начело кривичног поступка, односно основно начело, које регулише положај окривљеног у кривичном поступку². Овом схватању се приговара да је у току кривичног поступка могуће оповргавати овај принцип, тј. утврдити супротно, што се коси са карактером и чврстином кривичнопроцесних начела, од којих је могуће установити само поједине изузетке³. Међутим, није реткост да се у законским текстовима формулација претпоставке невиности налази управо у делу, у коме су представљени основни процесни принципи⁴.

¹ Давор Крапац, Казнено процесно право, прва књига: Институције, Загреб, 2010, стр. 388.

² Andrew Ashworth, Principles of Criminal Law, third edition, Oxford University Press, 1999, pp. 85, Обрад Цвијић, Драгомир Поповић, Закон о кривичном поступку, Београд, 1997, стр. 2, Душан Војичић, Основна начела кривичног поступка и његово трајање, ЈРКК бр. 3/1975, стр. 463, Ђорђе Лазин, Садржина и правна природа претпоставке невиности, Анали 5-6/1981, стр. 324. Бора Чејовић, Претпоставка невиности окривљеног у кривичном поступку, Правни живот, бр. 4-5/1968., стр. 28-41, Хајрија Сијерчић- Чолић, Кривично процесно право, књига I, Сарајево 2008, стр. 140.

³ Загорка Јекић, Претпоставка невиности окривљеног у ЗКП од 1976. године; ЈРКК бр. 4/1977, стр. 26.

⁴ Види: Глава I Законика о кривичном поступку Републике Србије "Службени лист СРЈ", бр. 70/2001, 68/2002, "Службени гласник РС", бр. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 49/2007 и 72/2009., у даљем тексту ЗКП.

Према другом схватању, претпоставка невиности представља једно од права окривљеног⁵. Међутим, за разлику од осталих права окривљеног, којих се може одрећи, или их не користити, одрицање од претпоставке невиности (признањем извршења кривичног дела) нема значаја. Она делује и у том случају, мимо воље окривљеног⁶. Постоји и схватање да је претпоставка невиности радна хипотеза, помоћу које се у кривичном поступку одређује терет пружања доказа⁷. Најзад, неки од теоретичара сматрају да је претпоставка невиности једно од обележја окривљеног, као што су душевно здравље окривљеног и право на одбрану⁸.

У теорији се, такође, поставља питање, да ли претпоставка невиности представља правну претпоставку. Они који стоје на том становишту, сматрају је оборовом правном презумпцијом⁹. Међутим, тврдње садржане у правним претпоставкама, у највећем броју случајева поклапају са стањем у стварности, што код претпоставке невиности није случај¹⁰. Стога се, према заступницима таквог схватања, не може говорити о правној презумпцији.

Несумњиво се за свако од наведених схватања могу наћи аргументи за и против. Стога се правна природа претпоставке невиности налази у еклектичком схватању. Имајући у виду дефиницију да је начело основна правна поставка, која садржински представља руководну идеју, а акционо основни захтев, који се остварује у кривичном поступку, претпоставка невиности се може сматрати једним од процесних принципа¹¹. Она испуњава све критеријуме дате дефиниције. Презумпција невиности је и једно од људских права окривљеног, будући да се у међународним документима најчешће означава као „право окривљеног да буде сматран невиним...“¹². Како поштовање претпоставке невиности окривљеног доприноси равноправности кривичнопроцесних странака, што је у тесној вези са општим постулатом правичности, она је један од стандарда који скупа творе право на правично суђење. Претпоставка невиности

⁵ Бранко Петрић, О испиту окривљеног, Правни живот, бр. 3/1961, стр. 11, Милан Шкулић, Кривично процесно право, Београд 2009, стр. 127.

⁶ Загорка Јекић, Радмила Данић, Кривично процесно право, Београд 2004, стр. 123.

⁷ Владимир Бајер, Претпоставка окривљеникове невиности у југословенском кривичном поступку, Зборник Правног факултета у Загребу, бр. 3-4/1960, стр. 183.

⁸ Милан Шкулић, Кривично процесно право, општи део, Београд 2006, стр. 149.

⁹ Циљ оборивих правних претпоставки исцрпљује се у одређивању тога, ко сноси терет доказивања (Радомир Лукић, Теорија државе и права, Београд 1976, стр. 188.

¹⁰ Владимир Водинелић, О правној природи претпоставке невиности, Зборник Правног факултета у Сплиту, бр. 6/1968, стр. 135.

¹¹ Драгољуб Димитријевић, Кривично процесно право, Београд 1981, стр. 38.

¹² Види: Општа декларација о правима човека УН из 1948, члан 11.

представља обориву правну презумпцију, с обзиром да важи априори, пре и у току вођења кривичног поступка, док се супротно не утврди, правноснажном осуђујућом пресудом. Поред тога, овај правни стандард представља значајну процесну гаранцију окривљеном¹³, којом се јемчи заштита личности у кривичном поступку, отклањају предрасуде према окривљеном и којом се омогућава (макар формална) равноправност окривљеног у спору са тужиоцем.

САДРЖАЈ, ПРОЦЕСНЕ ПОСЛЕДИЦЕ И ОБИМ ПРЕТПОСТАВКЕ НЕВИНОСТИ

Садржину претпоставке невиности одредио је Европски суд за људска права, у сопственој јуриспруденцији. Према ставу Суда, она инволвира следеће: поступање без предрасуда и предубеђења о кривици окривљеног, правило да терет доказивања лежи на тужиоцу и да ризик недоказаности (сумња у постојање одлучних чињеница) мора ићи у корист окривљеног (*in dubio contra auctoritatem*)¹⁴.

Стандард поступања без предрасуда и предубеђења, разрађен је у низу пресуда. Претпоставка невиности је, према ставу Суда повређена, ако у пресуди није доказана кривица окривљеног, а судска одлука одражава став да је крив¹⁵. Уколико се у образложењу ослобађајуће пресуде имплицира кривица окривљеног, повређена је претпоставка невиности¹⁶. Интересантан је став Комисије за људска права, према коме коришћење криминалног досијеа окривљеног, у току поступка, не представља кршење презумпције невиности¹⁷. Повреда наведеног стандарда установљена је и у првој пресуди, коју је Суд донео против Србије. Подносилац представке је у Решењу о одређивању притвора означен као починилац кривичног дела, чиме је претпоставка невиности прекршена¹⁸.

Правило према коме терет доказивања пада на тужиоца, разрађен је у низу одредаба ЗКП (о главном претресу, о саслушању окривљеног, о

¹³ Војислав Ђурђић, ЕКЈП и кривично процесно законодавство Србије и Црне Горе, Зборник радова удружења за кривично право и криминологију СЦГ, Златибор/Београд 2004, стр. 73, Саша Кнежевић, Заштита људских права окривљеног у кривичном поступку, Ниш 2007, стр. 83.

¹⁴ Barbera, Masseur and Jabardo v. Espana, пресуда од 6.12.1988, Сер. А, бр. 146.

¹⁵ Minelli v. Switzerland, захтев бр. 8660/79, пресуда од 25.3.1983, Сер А, бр. 62.

¹⁶ Lamanna v. Austria, пресуда од 10.07.2001, захтев бр. 28923/95.

¹⁷ Преузето из: Војислав Ђурђић, Значење и обим примене претпоставке невиности у кривичном поступку, Билтен судске праксе Округног суда у Нишу, бр. 25, Београд 2007, стр.14.

¹⁸ Матијашевић против Србије, пресуда од 19.12.2006. године, захтев бр. 23037/07.

руковођењу главним претресом итд.). Поред тога, терет доказивања је супсидијарно и на кривичном суду. Од овог правила допуштени су изузеци, у случају када је окривљеном лакше да доказује неки од елемената посебног бића кривичног дела. Опште прихваћени изузетак постоји и у погледу доказивања постојања неурачунљивости¹⁹. Најзад, будући да важи презумпција честитости, на окривљеном је терет доказивања истинитости изнетих или пренетих информација, код кривичног дела клевете²⁰.

Треће правно правило, инволвирано у претпоставку невиности, представља расподелу ризика недоказаности чињеница о кривичној ствари. Кривични суд мора донети ослобађајућу пресуду, не само када није доказано да је окривљени крив, већ и када остане сумња у његову кривицу. Тај став подржава и ЗКП Србије, који у члану 18. став 3. изричито прописује да се сумња у погледу одлучних чињеница, које су везане за неко обележје кривичног дела или од којих зависи примена неке одредбе Кривичног законика²¹, суд ће у својој одлуци решити у корист окривљеног. Реч је о старом правилу *in dubio pro reo* (у сумњи у корист окривљеног).

Поставља се питање обима претпоставке невиности, тј. ко су адресати обавезе њеног поштовања. Она, најпре, обавезује државне органе, субјекте кривичног поступка - суд, јавно тужилаштво, полицију и администрацију пенитенцијарне установе. Закоником о кривичном поступку је обим ове установе проширен. У члану 3. став 2. ЗКП установљена је обавеза поменутих државних органа, али и органа извршне и законодавне власти, затим средстава јавног информисања, удружења грађана, јавних личности и других лица на поштовање презумпције невиности. Сви они су дужни да јавним иступањем о кривичном поступку, који је у току, не вређају друга правила кривичног поступка, права окривљеног и оштећеног, те независност, ауторитет и непристрасност суда. Опсег важења ове гаранције не простире се, дакле, само на учеснике кривичног поступка, већ она пружа заштиту личног достојанства окривљеног уопште, у јавности.

Став да су адресати поштовања претпоставке невиности државни органи, подупире и Европски суд за људска права. У случају Рибемонт против Француске²², утврђена је повреда претпоставке невиности изјавама више запослених, на високим положајима (министар унутрашњих послова,

¹⁹ X v. United Kingdom, пресуда од 04.04.1990.

²⁰ Lingens & Leithens v. Austria, захтев бр. 9815/82, пресуда од 08.07.1986.

²¹ Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - исп., 107/2005 - испр, 72/2009 и 111/2009.

²² Allenet de Ribemont v. France, захтев бр. 15175/89., пресуда од 10.02.1995.

руководилац истражне полиције и руководилац истраге). Подносилац представке је, наиме у току поступка именован подстрекачем и саучесником, чиме је унапред дата изјава о његовој кривици. Такве изјаве у јавности створиле су уверење да је подносилац представке крив, а додатни ефекат је био притисак на суд, у погледу доношења одлуке²³. У сличном предмету Пеша против Хрватске²⁴, суд је истакао разлику између иступања у јавности државних службеника, којима се износи властито мишљење о нечијој кривици, од ситуације када се изјавама о поступку, који је у току, у јавности ствара предубеђење о кривици и којима се прејудира судска одлука. Обавезу поштовања претпоставке невиности, поред поменутих, имају и јавни тужиоци, нарочито у случају када врше квазисудску функцију одлучујући о кривичном гоњењу, у претходној истрази.²⁵

ПРЕТПОСТАВКА НЕВИНОСТИ НЕКАД И САД

Претпоставка невиности настала је као тековина, најпре, оптужног начела, затим забране изнуђивања признања окривљеног применом тортуре, као и древног правила да терет доказивања лежи на тужиоцу²⁶. Неки сматрају да се корени ове установе могу наћи већ у римском праву, односно да је иманентна акузаторском кривичном поступку²⁷. Истина је међутим да је тада постојало само правило да терет доказивања не лежи на окривљеном, а не и сама претпоставка невиности, јер нису постојали друштвени услови за гарантовање људских права у тадашњем робовласничком поретку. Касније, у инквизиционом типу кривичног поступка, постојала је супротна претпоставка (претпоставка кривице), а окривљени је доказивао сопствену невиност. Идејном претечом претпоставке невиности, са правом се сматра Чезаре Бекарија. Јасно изражена ова презумпција је изказана у његовом најзначајнијем делу „О злочинима и казнама“. Као једна од тековина француске буржоаске револуције, претпоставка невиности нашла је своје место у Декларацији о правима човека и грађанина из 1789. године.

²³ Више о случају: Јован Ћирић, Претпоставка невиности и Европски суд за људска права, у: Српско право и међународне судске институције, Београд 2009., стр. 321-339.

²⁴ Пеша против Хрватске, захтев бр. 40523/08, пресуда од 08.04.2010.

²⁵ *Daktaras v. Lithuania*, захтев бр. 42095/98, пресуда од 10.10.2000.

²⁶ Слободан Бељански, Међународни правни стандарди о кривичном поступку, Београд 2001., стр. 53.

²⁷ Илија Зиндовић, Претпоставка невиности у кривичном процесном законодавству СЦГ и ЕКЉП, у: ЕКЉП и кривично законодавство СЦГ, Златибор 2004., стр. 325.

Данас претпоставка невиности представља назаобилазан саставни део корпуса основних права човека, у најзначајнијим међународним документима. Формулација ове значајне процесне гаранције налази се у члану 11. став 1. Универзалне декларације о правима човека и грађанина из 1948. године, члану 14. Међународног пакта о грађанским и политичким правима, члану 6. став 2. Америчке конвенције о заштити људских права, члану 8. став 2. Америчке декларације о људским правима и члану 7. став 1. тачка б Афричке повеље о људским правима. У члану 6. став 2. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, претпоставка невиности формулисана је на следећи начин: „Свако ко је оптужен за кривично дело сматраће се невиним, све док се његова кривица не докаже на основу закона“. Ова установа заузима неспорно значајно место у континенталној теорији кривичног процесног права. Са друге стране, у англо - америчкој процесној теорији ова презумпција има посве другачије значење. Њоме се означава правило о терету доказивања, према коме је он на тужиоцу, чији је задатак да докаже кривицу окривљеног, која задовољава стандард „ван разумне сумње“²⁸.

У конституцијама савремених демократских држава, претпоставка невиности подигнута је на ранг уставног начела. Устав Србије²⁹ такође прокламује презумпцију невиности, у члану 34. став 3, на следећи начин: „Свако се сматра невиним за кривично дело, док се његова кривица не утврди правноснажном одлуком суда“. Она се, по први пут, појављује у процесном кодексу бивше заједничке државе, у Закону о кривичном поступку из 1953. године, у делу који се односи на процесна начела. Законска формулација временом је више пута мењана. Раније је коришћена тзв. негативна дефиниција (претпоставка некривице) „не сматра се кривим...“. Од измена и допуна ЗКП из 2004. године, формулација ове процесне гаранције гласи: „нико се не може сматрати кривим док то не буде утврђено правноснажном одлуком надлежног суда“ (члан 3. ЗКП). То је тзв. позитивна формулација, која кореспондира са међународним стандардима. У погледу ове две формулације претпоставке невиности, у теорији је вођена расправа, но дошло се до закључка да се суштински не разликују. У поређењу са уставном формулацијом, законски израз претпоставке невиности има универзалан карактер³⁰.

²⁸ Давор Крапац, *Енглески казни поступак*, Загреб 1995, стр. 113.

²⁹ "Службени гласник РС", бр. 98/06.

³⁰ Војислав Ђурђић, *Значење и обим примене претпоставке невиности...*, *op. cit.*, стр. 9.

МЕЂУНАРОДНА И ДОМАЋА РЕГУЛАТИВА ПРАВА НА ЈАВНО ИНФОРМИСАЊЕ

Јачање система јавног информисања доприноси оснаживању демократских потенцијала једног друштва. То подразумева усаглашавање домаће регулативе, која се тиче слободе медија и медијског извештавања, са релевантним међународним регулаторним оквиром. Право јавности да буде обавештена о току кривичног поступка представља јавни интерес. У том смислу је неопходно стално унапређивање слободе изражавања, информисања и слободе медија, али и заштита тих права и слобода од финансијских, политичких и других притисака.

У члану 10. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, под насловом „Слобода изражавања“, између осталог је предвиђено право грађана да буду обавештени о темама од јавног значаја. Слобода изражавања обухвата слободу поседовања сопственог мишљења, као и примања и саопштавања информација и идеја, од јавног значаја, лишено мешања јавне власти. Интерес грађана да буду информисани о кривичном поступку свакако кореспондира са стандардом „од јавног значаја“. Тиме се, такође, остварује постулат друштвене контроле рада правосудних органа. Неограничено изношење информација о кривичном поступку, посебно о окривљеном, може међутим довести до кршења претпоставке невиности. Стога је потребно поставити адекватне границе права на јавно информисање, чиме би се омогућило објективно и непристрасно извештавање, без прејудуцирања кривице окривљеног. Тако и Европска конвенција дозвољава ограничење слободе изражавања, са циљем очувања ауторитета и непристрасности судова (члан 10. став 2. ЕКЉП).

Право грађана на информисање о темама од јавног значаја прописује и Устав Србије. Право је свакога да потпуно, благовремено и истинито буде обавештен о темама од јавног значаја, путем средстава јавног информисања. Наведену прокламацију додатно подупиरे право на приступ подацима, који се налазе у поседу државних органа и организација, којима су поверена јавна овлашћења (члан 51. УС). Према Уставу, слобода изражавања може да се ограничи само у изузетним случајевима, који су усаглашени са ограничењима, која постављају међународни акти. Забрана ширења информација преко медија, предвиђена Уставом, такође је у сагласности са међународним нормама. Она је могућа *“ако је то неопходно ради заштите права и угледа других, чувања ауторитета и непристрасности суда и заштите јавног здравља,*

морала, демократског друштва и националне безбедности Републике Србије³¹ (члан 46. став 2. УС)”.

Право на јавно информисање гарантовано је и Законом о јавном информисању³². Истим законом предвиђена је могућност објављивања информација, идеја и мишљења о догађајима од јавног значаја, као и о личностима, који су учесници тих догађаја (члан 4. став 1. ЗЈИ). У најмању руку је дискутабилан став 2. истог члана, којим је легализовано прибављање информација од јавног значаја на било који начин. То значи да новинари могу, поред коришћења легалних канала информисања о судском поступку, путем службе за односе са јавношћу, које имају готово сви судови у Србији, да прикупљају информације и „из добро обавештених извора блиских правосуђу“. Таква одредба отвара пут манипулацијама, у виду објављивања непроверених и полупроверених информација, као и злонамерно, на сопственим интересима заснованом давању информација од стране учесника кривичног поступка.

У колизији са спорном одредбом Закона о јавном информисању налази се одредба Закона о приступу информацијама од јавног значаја³³. Тим законом је предвиђена процедура прибављања информација од јавног значаја³⁴. Средства јавног информисања могу добити информације о кривичном поступку, и извршити увид у списе предмета, на основу поднетог писаног захтева судској администрацији (члан 15. ЗПИ). На основу тог захтева, надлежни орган суда одобрава увид у информације. На тај начин је установљен редован легалан и легитиман пут протока информација о кривичном поступку. На другој страни је већ наведена могућност прибављања информација без обзира на начин. Негативне последице те могућности су вишеструке. Прерано објављивање имена сведока отвара пут њиховом застрашивању. Изношење непроверених информација о току истраге може пореметити њен ток и омогућити прикривање доказа, а осумњиченима бекство. Према томе, интерес јавности да буде обавештена о кривичном поступку треба задовољити, али на строго прописан начин, који омогућава превенцију злоупотреба.

³¹ Слична ограничења су предвиђена и у члану 50 став 3. Устава.

³² "Службени гласник РС", бр. 43/2003, 61/2005, 71/2009 и 89/2010 - одлука УС и 41/2011 - одлука УС.

³³ Службени гласник РС", број 120 / 2004. и 54/07.

³⁴ Информације о кривичном поступку спадају испуњавају критеријуме постављене овим законом, да би се сматрале информацијама од јавног значаја.

САНКЦИЈЕ ЗА ПОВРЕДУ ПРЕТПОСТАВКЕ НЕВИНОСТИ

Будући да је у Законику о кривичном поступку установљена обавеза државних органа, средстава јавног информисања, јавних личности и других лица на поштовање претпоставке невиности, логично се намеће тема санкционисања непоштовања те обавезе. Закоником о кривичном поступку из 2006. године³⁵ биле су предвиђене санкције за непоштовање презумпције невиности. Према слову закона, за непоштовање ове процесне гаранције од стране физичких или правних лица, било је предвиђено изрицање јавне опомене, која се објављује у средствима јавног информисања. Поред основног облика, био је предвиђен и један квалификовани облик овог „кривичног дела“. У случају да је понашање, којим је прекршена претпоставка невиности, проузроковало тешке последице, или је прекршена на особито тежак начин, или је то учињено са намером утицаја на суд или друге државне органе, предвиђена је новчана казна. Санкцију изриче истражни судија (у претходном кривичном поступку) или председник суда. На ову одлуку предвиђено је право жалбе, по којој одлучује веће позивних судија?! Иако је законско решење, којим се штити претпоставка невиности усвојено под притиском стручне јавности, постало је предмет (оправдане) критике. Почев од правне природе кажњивог понашања (да ли је у питању кривично дело, прекршај, или нешто друго), преко тога да није одређена радња кажњивог понашања, а ни заштитни објект, наспорно је да оваковом решењу свакако није место у процесном кодексу. Дубиозно је било, такође, у ком поступку се изричу наведене санкције. Прекршиоцима није обезбеђено ни право на одбрану, а санкцију изриче председник суда, који је орган управе. Ни установљено право на жалбу није било концепцијски доследно постављено, јер је као другостепени орган на одлуку истражног судије установљен председник суда (орган управе), а на одлуку председника суда одлучивало би веће позивних судија. Но, предвиђено решење је напуштено, са одласком непримењеног ЗКП из 2006. године у историју. Ни нови Законик о кривичном поступку из 2011. године³⁶ не предвиђа никакве санкције за непоштовање претпоставке невиности³⁷.

³⁵“Службени гласник РС“, бр. 46/06, који је требао да ступи на снагу, најпре 1.јуна 2006. године, а затим је његов *vacatio legis* више пута продужаван, да би коначно био стављен у кош, а да се ни дана није примењивао.

³⁶ "Сл. гласник РС", бр. 72/2011 и 101/2011. Нови ЗКП се примењује у кривичним поступцима за кривична дела организованог криминала, почев од 15.01.2012. године, док је почетак његове примене у редовном кривичном поступку предвиђен за 15.01.2013. године.

³⁷ У члану 3. новог ЗКП претпоставка невиности је дефинисана на начин идентичан Уставу Србије, са додатним ставом 2, чија се формулација готово поклапа са ЗКП из 2001. године.

Непоштовање презумпције невиности санкционисано је одредбама Кривичног законика. У члану 336а КЗ, предвиђено је кривично дело, под називом Недозвољено јавно коментарисање судских поступака. Прописана је казна затвора до 6 месеци, кумулативно са новчаном казном за лице, које у току судског поступка, пре правноснажности судске одлуке, у средствима јавног информисања даје изјаве, са намером да повреди претпоставку невиности или независност суда. Поред тога, предвиђено је и кривично дело под називом Повреда тајности поступка, у члану 337. КЗ. Ово кривично дело има 3 основна и један квалификован облик. Први облик овог кривичног дела састоји се у неовлашћеном објављивању информација о судском поступку, које се на основу закона не могу објавити, или су пролашени за тајну. Други облик састоји се у објављивању тока кривичног поступка, у којем је јавност била искључена, или у објављивању одлуке у поступку према малолетницима, или имена и личних података о малолетнику. Трећи облик овог кривичног дела састоји се у неовлашћеном откривању личног имена или личних података лица, које се налази у програму заштите (сведок, оштећени). За сва три облика предвиђена је затворска казна, за квалификовани облик чак до 8 година. Тиме је претпоставка невиности добила потпору у виду кривичноправне одговорности за њено непоштовање. У јавности се, међутим, поставило питање да ли ће новоуведена кривична дела довести до цензуре медија. Законска формулација не прецизира јасно ко је одговоран за повреду презумпције невиности, да ли онај ко даје изјаву, или онај ко је пренесе путем медија. Дилема је разрешена усвајањем става Републичког јавног тужилаштва да је одговоран онај, ко има намеру да датом изјавом повреди претпоставку невиности³⁸.

Будући да су средства јавног информисања један од адресата обавезе на поштовање претпоставке невиности, Законом о јавном информисању предвиђене су новчане казне за привредни преступ. Уколико се у јавном гласилу неко огласи кривим (односно учиниоцем кривичног дела, одговорним), пре правноснажности одлуке суда или неког другог државног органа, прописана је одговорност за оснивача јавног гласила, одговорно лице у јавном гласилу и одговорног уредника. При томе, оснивач се може казнити новчаном казном у износу 25% - 100% зараде од продатог тиража на дан објављивања информације. Ако је пак претпоставка невиности повређена објављивањем на насловној страни, предвиђена је новчана казна која сеже до износа седмодневне зараде од продатог тиража. За одговорног уредника и одговорно лице у јавном

³⁸ Види: <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Novinari-smeju-da-komentarishu-sudske-postupke.lt.html>

гласилу прописана је новчана казна до 2 милиона динара. Посебно је санкционисана повреда претпоставке невиности према малолетницима, за коју може одговорати само оснивач јавног гласила. Поред новчане казне, Закон о јавном информисању предвиђа изрицање условне осуде и заштитне мере јавног објављивања пресуде.

Саме измене и допуне Закона о јавном информисању из 2009. године у јавности су оцењене негативно, чак су сматране гушењем слободе медија³⁹. Међутим, највећа мањкавост законске регулативе је у томе што трговински суд, који је надлежан за привредне преступе, не може утврђивати саму повреду претпоставке невиности, већ једино може да констатује чињеницу неосуђиваности. Тиме се поставља питање ваљане чињеничне основе пресуде у овим поступцима. Упитно је и да ли повреду презумпције невиности треба сврстати у привредне преступе, будући да се тешко може уврстити у повреде привредног и финансијског пословања. Адекватније је уврстити их у прекршаје. Одредбе Закона о јавном информисању, којима се повреда претпоставке невиности и права малолетних лица сврставају у привредне преступе, проглашене су неуставним, одлуком Уставног суда Србије⁴⁰, а да претходно нису ни биле примењиване. Уставни суд је, такође, висину запрећених новчаних казни оценио превисоком, будући да премашују максимум, одређен за ову врсту неправда. Према томе, уочљиво је настојање да се претпоставка невиности заштити адекватним санкцијама. Међутим, законописци, чини се, још увек лутају у погледу налажења адекватне форме заштите и прописивања адекватног законског оквира.

За сада је предвиђена кривичноправна заштита, у виду два поменута кривична дела, као и могућност супсумпције повреде претпоставке невиности под биће кривичног дела увреде (члан 170. КЗ), односно клевете (члан 171. КЗ)⁴¹. Не треба заборавити ни грађанскоправну заштиту. Према члану 199. Закона о облигационим односима⁴², за случај повреде права личности, предвиђена је могућност објављивања пресуде, или исправке, на трошак штетника. Суд, такође, може наложити штетнику да повуче изјаву, којом је повреда учињена. Значајан је и члан 200. ЗОО, који предвиђа могућност накнаде штете за претрпљене душевне болове, због повреда угледа, части или права личности и због претрпљеног страха.

³⁹ Више о томе: <http://www.хелсинки.орг.рс/сербан/доц/EWC43.пдф>

⁴⁰ Одлука Уставног суда - IUI број 322/2009.

⁴¹ Према тексту измена и допуна КЗ (текст доступан на: <http://www.zakon.co.rs/predlog-zakona-o-izmenama-i-dopunama-krivicnog-zakonika.html>), ова два кривична дела ће бити брисана.

⁴² "Сл. лист СФРЈ", бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ и 57/89, "Сл. лист СРЈ", бр. 31/93 и "Сл. лист СЦГ", бр. 1/2003 - Уставна повеља.

СУДСКА ПРАКСА О ПОВРЕДИ ПРЕТПОСТАВКЕ НЕВИНОСТИ У СРЕДСТВИМА ЈАВНОГ ИНФОРМИСАЊА

Европски суд за људска права се у низу својих случајева бавио евентуалном повредом претпоставке невиности од стране средстава јавног информисања. С обзиром да је прописана у члану 6. Европске конвенције, у којем су установљени стандарди правичног суђења, реч је о сукобу овог права и слободе јавног информисања, прописаног чланом 10. Европске конвенције.

У већ помињаном предмету *Матијашевић*, суд је истакао да чињеница што је окривљени касније правноснажно осуђен на затворску казну, не негира повреду претпоставке невиности, која је учињена у току поступка. У једном од случајева, суд је закључио да неправљене разлике између појмова „осумњиченог“ и „окривљеног“, у медијима, може представљати повреду презумпције невиности и права на правично суђење⁴³. У више случајева, Европски суд је подвукао да санкционисање медија и новинара, који су својим изјавама утицали на ток кривичног поступка (и тиме повредили претпоставку невиности), не представља кршење права на јавно информисање⁴⁴. Суштина покушаја стављања у равнотежни положај претпоставке невиности и права на јавно информисање исказана је у пресуди *Де Рој и Малари против Француске*⁴⁵. Суд истиче да новинари, приликом извештавања о поступцима, који су у току, треба да пазе да не повреду право окривљеног да се сматра невиним, али истовремено наглашава да би апсолутна и потпуна забрана медијима да извештавају била истовремена дерогација права на слободу изражавања из члана 10. Европске конвенције. Према томе, из богате праксе Суда може се извести закључак да јавност има право да буде обавештена о току кривичног поступка, али на начин да се тиме не вређа право окривљеног да се сматра невиним, док његова кривица не буде утврђена правноснажном одлуком суда⁴⁶.

Са циљем уравниотежавања захтева за поштовање претпоставке невиности, права на јавно информисање и слободе медија, Савет Европе је донео Препоруку о медијској дистрибуцији информација о кривичном

⁴³ *Jaspers v. Belgium* (1981) 27 DR 61.

⁴⁴ *Worm v. Austria*, захтев бр. 83/1996/702/894, пресуда од 27. 08. 1997, *Crociani and others v. Italy*, захтев бр. 8603/79 и 8729/79, пресуда од 18.12.1980, *X v. Norway* 8978 (1970), A 091 ЕННР.

⁴⁵ *Du Roy and Malaurie v. France*, захтев бр. 34000/96, пресуда од 3. 10. 2000.

⁴⁶ Вања Бајовић, Претпоставка невиности и слобода штампе, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1/2008, стр. 202.

поступку⁴⁷. Презумпција невиности сматра се једним од стандарда правичног суђења. Информације о кривичном поступку у медијима могу се износити само ако се тиме не вређа ова процесна гаранција (члан 2. Препоруке). Представници судске власти, јавног тужилаштва и полиције дужни су да медијима дистрибуирају искључиво проверене информације, које се заснивају на разумним претпоставкама (члан 3. Препоруке). Новинари, према слову препоруке, могу прибављати информације, искључиво на законит начин. У тексту препоруке још је наглашен значај права на заштиту приватности. Оптужени, такође, у случају повреде претпоставке невиности, мора имати право на ефикасан правни лек (члан 11. Препоруке).

ЗАКЉУЧАК

Иако претпоставка невиности представља општеприхваћену процесну гаранцију окривљеном, начелна законска прокламација неће имати значаја, уколико остане само мртво слово на папиру. Последњих година све чешће смо сведоци медијских извештаја, у којима се осумњичени именују „убицом“, „крадљивцем“, „злочинцем“, као и сензационалистичких телевизијских снимака хапшења. Сцене са лисицама на рукама, на којима се види лице осумњиченог, а у позадини чак и малолетници, свакако су мамац за гледаоце, којима се подиже гледаност, или новинама тираж. Друштвена контрола рада правосуђа значајна је тековина савременог демократског друштва. Но, потреба јавности да се информише о кривичном поступку не сме бити неограничена. На другој страни налази се окривљени, који током кривичног поступка нужно трпе ограничења својих права и слобода. Стога је потребно настојати да се уравнотеже интереси окривљеног са остваривањем *ius imperiuma*. Кршење претпоставке невиности, сензационалистичким извештавањем, не вређа само личност окривљеног, већ се претећи обрушава на независност и самосталност правосудних органа.

Дилема да ли дати превагу праву на јавно информисање, у односу на поштовање презумпције невиности, или обрнуто, у упоредном праву решава се углавном на сличан начин. Начелно је забрањено објављивање имена и презимена окривљених, негде и слика и снимака хапшења осумњиченог. Такође се санкционише означавање окривљених кривим, пре правноснажности судске одлуке. У Енглеској је чак могућа обустава поступка због непоправљиве злоупотребе, уколико је публицитет довео до

⁴⁷ Препорука R(2003)13, усвојена 10.07.2003.

предрасуда у јавности, а код пороте могао створити предубеђење о кривици. У Немачкој је чак забрањено давати било какве информације о поступку, у току истраге. Такво решење је од особитог значаја, јер је у току истраге интерес јавности највећи, а у каснијим фазама поступка рапидно опада.

Поштовање претпоставке невиности, међутим, не сме угушити слободу медија, ни довести до цензуре. Стога је Европски суд за људска права установио стандарде, који могу довести у склад два поменута захтева. Поштовање ове важне процесне гаранције положаја окривљеног је актуелна тема и у нашој земљи. Приметна је интенција да се створи адекватан легислативни оквир заштите поштовања претпоставке невиности. Епилог, у виду установљене кривичноправне заштите, изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године, представља значајан искорак. Но, на томе се не сме стати, већ треба вршити перманентну едукацију запослених у медијима и представника државних органа, како би усвојили стандарде поштовања претпоставке невиности. Стога дилема око тога, да ли дати предност слободи медијског извештавања или презумпцији невиности заправо не постоји. Та два, наизглед, непомирљива захтева, треба довести у склад. На тај начин се штити достојанство појединца од несразмерног задирања у његова основна права. Поштовање свих стандарда, које скупа означавамо правом на правично суђење, показује степен демократичности друштва и да је држава заснована на владавини права.

Ivan Ilic, Assistant

University in Nis, Law Faculty

**PRESUMPTION OF INNOCENCE OF THE ACCUSED
AND RIGHT TO PUBLIC INFORMATION**

Initiating of the criminal proceedings inevitably affects the fundamental rights and freedoms of the accused. On the one hand, trying to make a request of the state to punish the perpetrator. On the other hand, there is the requirement to respect fundamental rights and freedoms of the accused. As a result these tendencies, there was a presumption of innocence of the defendant. It is the result of efforts to humanization of the defendant's position, in relation to the inquisitorial procedure. The intention is to limit reduction of the fundamental rights to a minimum, to a reasonable measure, at the time when the truth of defendant's guilt has not yet been determined. The right to be presumed innocent, until proved guilty by a final court decision, is contained in the main international and domestic documents. It also includes a requirement for compliance with this presumption, by state authorities, local self-government and the media, during the criminal proceedings. Since the presumption of innocence is in close connection with the general proposition of fairness, it is one of a set of standards that make up the right to a fair trial. The right to public information and media freedom are also important achievements of the democratic society. The author deals with international and local regulations, in connection with the presumption of innocence and the right to public information. In addition, the object of the author's attention is the practice of the European Court of Human Rights, in connection with (dis)respect of the presumption of innocence in media. The legislation of the other states is also analyzed, with the aim of finding a convergence between two contradictory requirements; respect for the presumption of innocence, on the one hand, and the right to information, on the other hand.

Key words: *presumption of innocence, freedom of the press, right to information, judiciary independence.*